

PROBLEMA SCIȚILOR DIN TRANSILVANIA ÎN OPERA LUI VASILE PÂRVAN

S-a spus de mai multe ori despre opera lui Vasile Pârvan, cu referire specială la *Geticele* sale, că ea se caracterizează printr-o viziune istorică justă în care problemele mari sînt văzute și așezate în cadrul lor firesc, chiar atunci cînd documentarea pe care se bazează comportă unele lipsuri explicabile fie prin scăpări ce pot fi întîlnite în opera oricărui cercetător, fie prin faptul că unele informații au apărut abia după publicarea operei sale¹.

Pornind de la această premisă, vom încerca să arătăm dacă ea este valabilă și în problema care formează obiectul expunerii noastre, aceea a prezenței sciților în Transilvania. În analiza părerilor lui Vasile Pârvan nu vom insista atît asupra faptelor cunoscute de Pârvan, cit asupra informațiilor și interpretărilor publicate după apariția operei sale. Pentru a aprecia în ce măsură acestea confirmă sau modifică părerile marelui nostru arheolog, este necesar să recapitulăm totuși în cîteva cuvinte părerile lui în această privință.

Poziția lui Vasile Pârvan în problema sciților se poate vedea chiar de la începutul considerațiilor pe care le face asupra descoperirilor scitice din Dacia, cînd își propune să revizuiască unele păreri mai vechi referitoare la influența scitică în cultura primei epoci a fierului pe teritoriul patriei noastre.

Ne permitem să cităm în întregime acest pasaj din *Getica*, pasaj pe care îl putem considera ca rezumînd felul de a gîndi al lui Vasile Pârvan în problema care ne interesează.

«Adevărata vîrstă a fierului — spune Vasile Pârvan — începînd în Dacia de-abia pe la a. 700 a. Chr., s-a creat o întregă tradiție în protoistoria contemporană, de a se numi hallstattul getic «epoca scythică a fierului», adică de a caracteriza drept orientală civilizația Daciei între sec. VII și IV a. Chr. Or, după cum am văzut în amănunte mai sus, la venirea scythilor în Dacia, exista aici o puternică civilizație locală, care luase din plin drumul spre formele fierului occidental. Este deci de lămurit acum, intrucit scythii au adus ceva hotărîtor în cultura Daciei și astfel au modificat în vreun fel

¹ De ex. Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Materiale*, II, 1956, p. 162.

această cultură, eventual intrucit s-au lăsat dimpotrivă ei influențați de dînsa, adoptînd fie elemente locale, fie elemente vestice, italice ori alpine¹. Urmează analiza descoperirilor considerate ca scitice de pe teritoriul țării noastre și concluzia la care ajunge savantul arheolog pe baza acestei analize.

«Dacă prin urmare — spune Vasile Pârvan — cultura scytică din Dacia getică se prezintă relativ izolată și săracă, fără nici un element caracteristic nici în industria metalelor, nici în cea a ceramicii, este clar că nu bietele enclave scythice, ci tot puternicul și largul mediu central și sud-est european, hallstattian, a trebuit să dea și după venirea scythilor fermentul cel mai activ de agitare și fructificare a forțelor și valorilor locale getice, pînă la trecerea civilizației de aici în chip definitiv în a doua vîrstă a fierului, pregnant celtică»².

Același punct de vedere îl exprimă Pârvan și în lecțiile pe care le-a ținut în 1926 la Cambridge și care au fost publicate ulterior în volumașul *Dacia*, spunînd, de pildă: «În Carpații de nord, scitismul nu e decît un simplu incident local și trecător. În Transilvania de sud, scitismul, deși destul de bine reprezentat ca număr de fapte, nu ajunge să-și imprime caracterul specific în a doua parte a primei epoci de fier locale», sau «*Epoca scită* din această regiune va fi un adevărat *hiatus* între vechea și frumoasa civilizație indigenă a bronzului și renașterea getă din a doua epocă a fierului, pe bază locală, dar adînc influențată de elementele celtice»³.

Pârvan ajunge la aceste concluzii, în ceea ce privește Transilvania, analizînd descoperirile din așa-zisa epocă scitică, provenind din această provincie. El cunoaște 34 de astfel de descoperiri, pe care le citează după lucrări mai vechi și în special după P. Reinecke sau M. Roska. Eliminînd de la început unele obiecte ca de pildă virfurile de săgeți din bronz, considerate ca scitice, sau oglinzile de bronz greco-scitice din inventarul indiscutabil scitic al descoperirilor, numărul acestor descoperiri care mai pot fi considerate scitice se reduce la vreo 15⁴.

În ceea ce privește datarea perioadei așa-zise scitice, Pârvan datează această perioadă în linii mari între secolele VII și IV î.e.n., fără a insista prea mult asupra datării diferitelor descoperiri⁵.

Drumurile de înaintare spre vest ale sciților au fost, după Pârvan, următoarele⁶:

«1) prin N Carpaților, spre Lusacia deoparte și Slovacia de alta; 2) prin Moldova și pasul Oituzului spre Transilvania centrală și meridională; înfîrșit 3) prin stepa basarabeano-valacho-dobrogeană, spre Oltenia și Banat deoparte, spre Bulgaria de alta».

★

¹ V. Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 348.

² *Ibidem*, p. 365.

³ *Idem, Dacia, civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, ed. nouă, București, 1957, p. 59—60 și 66.

⁴ *Idem, Getica*, p. 348 și urm.

⁵ *Ibidem*, p. 6—7.

⁶ *Ibidem*, p. 6 și urm. și p. 728.

Am expus foarte pe scurt părerile lui Vasile Pârvan în problema care ne interesează. Vom arăta tot așa de scurt, care sînt părerile altor cercetători care s-au ocupat cu această problemă după apariția *Geticelor*.

Învățatul maghiar Fettich Nándor s-a ocupat în mai multe rinduri, fie direct, fie indirect cu antichitățile scitice din Transilvania. Încă în 1928 el dă o listă succintă a descoperirilor scitice din Transilvania într-o notă din lucrarea sa asupra descoperirii de la Zöldhalompuszta¹. Cîteva ani mai tîrziu, în 1931, Fettich prezintă descoperirile scitice din Ungaria și Transilvania în cuprinsul mării lucrări a lui Rostovțev, *Skythien und der Bosporus*². El menționează pentru Transilvania un număr mai mic de descoperiri decît Pârvan. Cîteva din acestea nu figurează la savantul român. Amintim ca mai importantă descoperirea de la Pănad, unde s-a găsit un akinakes³.

Descoperirile scitice din Ungaria și Transilvania se împart, după Fettich, în trei grupuri între care grupul transilvan e răspîdit în ținutul riurilor Mureș, Tîrnave și Olt. El se caracterizează prin morminte cu schelet, incinerarea neputînd fi constatată cu siguranță în nici un caz⁴.

Fettich revine asupra problemei ce ne interesează în repetate rinduri. Așa, de pildă, în 1934, cînd îi reproșează lui Pârvan că subapreciază importanța sciților în Transilvania și că nu admite nici o legătură între sciții de aici și cei din Ungaria⁵.

Se pare că savantul maghiar susține încă importanța pe care au avut-o sciții în regiunile noastre, după cum reiese din următoarele cuvinte, scrise în 1953:

«Culturii scitice din ținutul Niprului și din bazinul Carpaților trebuie să i se acorde o importanță mai mare decît se putea crede pe vremea lui Pârvan. Marile descoperiri de cerbi de aur, mulțimea obiectelor turnate în cel mai bun stil animalier scitic și alte monumente, nu indică faptul că apariția sciților în Ungaria și Transilvania ar fi fost episodică, deși se poate accepta ca sigur că sciții — ca și celții — au fost aici absorbiți în curînd de populația băștinașă»⁶.

Nu am vrea să insistăm prea mult asupra părerilor altor autori care s-au ocupat cu problema sciților în Transilvania, acestea fiind în general cunoscute. Ne vom mărgini să le menționăm numai în măsura în care ele pot fi puse în legătură cu concluziile lui Pârvan, fie că le confirmă, fie că le contestă.

Astfel Gordon Childe acceptă în linii mari părerile lui Pârvan, presupunînd și el un amestec al elementelor de cultură scitice din Transilvania cu elemente locale greu de determinat. El se îndoiește însă că invazia scită ar fi putut avea loc încă în sec. VII și o plasează în sec. VI î.e.n.⁷

¹ Fettich Nándor, *A zöldhalompusztaí szkita lelet*, ArchHung, III, 1928, p. 24 nota. 48.

² M. Rostowzew, *Skythien und der Bosporus*, Berlin, 1931, p. 494 și urm.

³ *Ibidem*, p. 503.

⁴ *Ibidem*, p. 496.

⁵ Fettich Nándor, *A garcsinováí szkita lelet*, ArchHung, XV, 1934, p. 35.

⁶ *Idem* *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen*, ActaArch, III, 1953, p. 169.

⁷ G. Childe, *The Danube in prehistory*, Oxford, 1929, p. 394 și urm.

În lucrarea sa asupra Scitiei și Bosporului, publicată în 1931, Rostovțev aduce următoarele concluzii la repertoriul lui Fettich:

«Repertoriul descoperirilor din Ungaria și Transilvania arată cât de puternică a fost colonizarea acestor regiuni de purtătorii culturii scitice. Obiectele scitice descoperite în morminte pot aparține populației locale care le-a adoptat, lucrurile se pot prezenta însă și invers în sensul că scitii și-au însușit foarte curind formele și ritualul de înmormintare băștinașe. Datarea descoperirilor nu poate fi făcută cu precizie, deoarece ele nu conțin obiecte grecești. Este probabil că scitii au format în Transilvania o insulă izolată și că ei au avut numai ocazional contact cu coloniile grecești de pe țărmul Mării Negre. În general descoperirile prezintă un caracter arhaic»¹.

I. Nestor acceptă în linii mari părerea lui Pârvan în privința prezenței scitilor în Transilvania, arată însă că cele mai vechi descoperiri nu datează dinaintea sfârșitului secolului VI î.e.n., cele mai multe fiind din sec. V și IV².

C. Daicoviciu consideră și el juste considerațiile lui Pârvan și crede că o mare parte a descoperirilor așa-zise scite este mai degrabă de origine locală³.

Mai pe larg decât autorii precedenți s-a ocupat cu problema scitilor în Transilvania, după Vasile Pârvan, cunoscutul cercetător ardelean Roska Márton⁴. Acesta cunoaște un număr mai mare de descoperiri așa-zise scitice decât savantul român. Dintre descoperirile care nu figurează la Pârvan, următoarele conțin numai virfuri de săgeți: Barot, Bădeni, Deta, Gilău, fostul jud. Tîrnava Mică, Cincșor, Moigrad, Boroșneul Mare, Hoghiz, Porcești, Secuime, Ardeal, Ungra, Cheia Turzii, Moldovenești, Pasul T. Roșu, Band, Cetea. Am văzut însă că Pârvan nu socotește virfurile de săgeți din bronz ca elemente exclusiv scitice. Cu toate acestea, Roska spune de câteva ori că săgeți mai numeroase nu se găsesc decât în morminte scitice.

Alte descoperiri care nu figurează la Pârvan și care sînt menționate la Roska sînt: Ugra, care însă, după cum s-a mai arătat, este o descoperire prescitică; Archita, unde pe lângă săgeți s-au găsit și alte obiecte între care unul sau două pumnale de fier; Boianul de Sus, unde pe lângă 100 de săgeți par a fi fost descoperite și vase de bronz (?); Alba-Iulia, conținînd un mic clopoțel de bronz; Cerghidul Mic, o fibulă și săgeți; Ticvanul Mare, cinci săgeți și un inel de bronz; Răscruci (Valasut), mai multe obiecte de bronz între care o oglindă, și Mădăraș, conținînd un fragment de aplică de tolbă.

După cum se poate vedea chiar din această rapidă înșirare a descoperirilor pe care nu le menționează Pârvan, ele nu contribuie decât într-o mică măsură la îmbogățirea numărului de elemente care ar putea fi considerate scitice în Transilvania. În acest sens nu pot fi luate în considerare decât pumnalele de la Archita și aplica de gorytos de la Mădăraș.

Alte câteva descoperiri care nu figurează la Pârvan sînt menționate de Roska Márton ca «probabil» scitice. Acestea sînt: Racoșul de Jos, Ștena

¹ M. Rostowzew, *op. cit.*, p. 530 și urm.

² I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. BerRGK, 1933, p. 141 și urm.

³ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 36 și urm.

⁴ M. Roska, *Der Bestand der skythischen Allertümer Siebenbürgens*, ESA, XI, 1937, p. 167 și urm.

Cohalm, Vișta, Ogra, Feldioara și Bădăcini. Nici acestea nu pot fi considerate însă ca pregnant scitice, fiind vorba îndeosebi de vîrfuri de săgeți, iar așa-zisele vîrfuri de baldachin din bronz, de la Vișta și Bădăcini, fiind, după cum a arătat A. Mozsolics¹, prescitice.

Concluziile pe care le trage M. Roska asupra prezenței sciților în Ardeal nu se deosebesc prea mult de concluziile lui Vasile Pârvan. După Roska², sciții au pătruns în trei grupuri mari spre vest, și anume la nord și sud de Carpați și prin Moldova prin toate trecătorile accesibile. D dominația scitică în Transilvania a durat de la sfîrșitul sec. VII pînă la începutul sec. IV î.e.n., cînd sciții se retrag dinaintea celților. Colonizarea scită a fost destul de slabă, populația băștinașă sau o mare parte a acesteia a rămas subjugată. Între ambele populații a existat un schimb continuu de bunuri culturale.

Menționăm în treacăt lucrările unor învățați străini care s-au ocupat cu problema expansiunii scitice. Printre aceștia J. Böhm³ este și el de părere că în descoperirile «scitice» din Europa centrală există multe elemente de factură locală. Influențat de părerile lui Rostovțev, Tadeusz Sulimirski⁴ vorbește de o puternică expansiune scitică spre apus, dar și de relații pașnice între sciți, sau mai bine zis locuitorii silvostopei, și cei din Europa centrală. Grupa scitică din Transilvania se formează în sec. V. Sciții care au pătruns în Transilvania au supus pe aborigeni, dar întrerupînd contactul cu patria lor, s-au amestecat foarte repede cu aceștia.

O listă a monumentelor din epoca scitică găsite în Transilvania, care cuprinde și ultimele descoperiri, o dă I. H. Crișan⁵. Autorul crede că grupa scitică din Transilvania trebuie datată după anul 600 î.e.n.

★

După cum s-a văzut și din cele arătate pînă aici, problema sciților în Transilvania a fost de cele mai multe ori tratată în strînsă legătură cu problema sciților în Ungaria și mai ales pe cîmpia maghiară, în ținuturile Tisei. Într-adevăr, cele două probleme formează de fapt una singură, cu două aspecte înrudite. Astfel stînd lucrurile, e necesar să vedem care sînt ultimele concluzii ale arheologiei maghiare în această privință.

Amintim, deocamdată în treacăt, deoarece vom reveni asupra ei mai pe larg, lucrarea tînărului cercetător Bottyán Árpád, dispărut în timpul războiului, intitulată *Sciții pe Cîmpia maghiară*. Această lucrare, multiplicată în 1955 de Muzeul național maghiar prin rotaprint, este importantă

¹ A. Mozsolics, *Spätbronzezeitliche durchbrochene Wagenbeschläge*, ActaArch, VII, 1956, p. 14.

² M. Roska, *op. cit.*, p. 201.

³ J. Böhm, J. Jankovich, *Skythovje na Podkarpatske Rusi*, în *Carpatina*, I, 1936; cf. A. I. Meliukova, *К вопросу о памятниках скифской культуры на территории средней Европы*, SA, XXII, p. 240.

⁴ T. Sulimirski, *Kultura lużycka a Scythovje*, în *WiadArch*, XVI, 1939 (1948); *Scythian antiquities in Central Europe*, AntJ, 1945, p. 1 și urm. și *Zagadnienie upadku kultury lużyckiej*, I, Poznan, 1948; cf. A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 241 și urm.

⁵ I. H. Crișan, *Mormîntul scitic de la Șaroș-Sonde*, în *Din activitatea științifică a Muzeului raional Mediaș*, 3, 1955—1956, p. 53 și urm. A se vedea și Dorin Popescu, *Sciții în Transilvania*, în *Transilvania*, 74, nr. 3—4, 1943.

nu atât prin concluziile ei, care astăzi sînt depășite, cit prin analiza materialelor descoperite¹.

Rezultate noi în problema sciților a obținut însă arheologia maghiară prin dezvelirea cimitirului de la Vekerzug, lingă orașul Szentés, pe malul Tisei. Aceste rezultate au fost comunicate de Párducz Mihály în trei rapoarte substanțiale, publicate în *Acta Archaeologica* ale Academiei de Științe Maghiare și într-un referat prezentat în octombrie 1955 la Congresul maghiar de arheologie². La descoperirile de la Vekerzug se adaugă și cele aproape 500 de morminte săpate la Tápíószele, care nu au fost încă publicate.

Bazindu-se pe toate aceste descoperiri, Párducz își formulează rezultatele obținute în următoarele puncte:

«1. Trăsăturile caracteristice ale descoperirilor din vechea epocă scitică și extensiunea lor teritorială; momentul imigrării scite. 2. Evaluarea datelor celor mai recente asupra raporturilor scito-celtice. 3. Relațiile dintre sciți și populația primitivă; stratificația acesteia. 4. Legăturile între Alföld și Transdanubia în epoca scitică; traiecul imigrației scitice. 5. Noile dovezi ale legăturilor dintre sciții din Ungaria și cei din Rusia Meridională (rituri funerare, noi tipuri de obiecte)»³.

Rezervindu-ne dreptul de a reveni într-o oarecare măsură asupra celorlalte puncte în partea a doua a lucrării noastre, vom insista deocamdată asupra punctului 4 al concluziilor lui Párducz, cel care tratează despre legăturile dintre cîmpia maghiară și Transilvania, cuprinzînd în același timp o succintă prezentare a cunoștințelor pe care le avem asupra problemei scite în această provincie⁴.

Spre deosebire de Cîmpia maghiară, spune Párducz vorbind despre riturile funerare, mormintele din Transilvania sînt orientate în principal în direcția vest-est și conțin schelete întinse pe spate. Numărul mormintelor de incinerare și în special al celor cu cenușa împrăștiată, ca și numărul mormintelor cu schelete chircite este redus. E adevărat însă că datele pe care le avem sînt prea sărace pentru a ne forma o imagine definitivă asupra acestei probleme. Se admite în general că mormintele de incinerare și cele cu schelete chircite aparțin populației locale, în timp ce în cimitirul de la Vekerzug sînt considerate ca scitice în primul rînd mormintele cu cenușa împrăștiată. Legăturile care există între cele două teritorii ne arată că sciții au ocupat cîmpia maghiară trecînd prin Transilvania. O dovadă a acestei afirmații o constituie următoarele:

- 1) identitatea obiectelor descoperite în ambele teritorii;
- 2) morminte cu schelete întinse pe spate, orientate vest-est, cuprinzînd obiecte scitice;
- 3) morminte cu cenușă împrăștiată în ambele teritorii;
- 4) prezența realgarului în morminte (în Transilvania există zăcăminte);

¹ Bottyán Árpád, *Szkiták a magyar alföldön*, în *Régészeti Füzetek*, 1, 1955.

² M. Párducz, *Le cimetière hallstattien de Szentés-Vekerzug*, *ActaArch*, II, 1952, p. 143 și urm.; IV, 1954, p. 25 și urm.; VI, 1955, p. 1 și urm.

³ M. Párducz, în comunicarea ținută la Congresul maghiar de arheologie, 1955. A se vedea și M. Párducz, *Szkitakori kutatásunk újabb eredményei*, *AÉ*, 82, 1955, p. 15 și urm.

⁴ *Ibidem*.

5) înmormintări de cai; acestea sînt în Transilvania sporadice și cu un caracter mai puțin pronunțat ca la Vekerzug și la Chotin;

6) pietre brute (de măcinat) în morminte;

7) precum și lipsa unor date asupra unei alte direcții a imigrării.

Totuși, continuă Párducz, dă loc la reflecții faptul că, în general, riturile funerare se deosebesc în ambele regiuni și că descoperirile din Transilvania prezintă într-o oarecare măsură un caracter mai arhaic. Acestea s-ar explica prin supoziția că imigrarea scitică s-a făcut în două valuri. Primul val, datat pe la 600 î.e.n., nu a depășit Transilvania. El se caracterizează prin scheletele întinse pe spate și prin inventarul tipic scitic. Valul al doilea își continuă drumul spre Cîmpia maghiară, trecînd prin văile riurilor ardelene. Este caracterizat prin mormintele cu cenușă împrăștiată, prin înmormintările cu cai și eventual prin aplicile cruciforme etc. Astfel s-ar explica, zice Párducz, caracterul mai recent al unei părți a descoperirilor scitice din Alföld, care se datează la sfîrșitul sec. VI sau începutul secolului V. Tot așa se explică și numărul restrîns al mormintelor cu cenușă împrăștiată din Transilvania.

Cam același lucru îl spusese Párducz în al doilea raport al său asupra cercetărilor de la Vekerzug, publicat în 1954. În această lucrare savantul maghiar prezintă descoperirile cu schelete culcate pe spate din Transilvania. Acestea sînt următoarele: Archita, Proștea Mică, Rodbav, Lopadea Ung., Gimbaș, Tirgu-Mureș, Mirislău, Aiud (Promenada, Örhegy, Gerepen, Hollos), Murgești, Jidvei, Simeria, Teiuș și Deva¹.

În rezumat, Párducz arată că în Transilvania obiectele caracteristice scitice se găsesc alături de schelete întinse pe spate, orientate vest-est, și că mormintele cu cenușă împrăștiată, precum și cele cu schelete chircite sînt puțin numeroase. Trebuie să se țină cont, zice el, de observațiile lui I. Kovács, M. Roska și I. Nestor, care rectifică pe ale lui Pârvan. În special merită să fie reținute concluziile concise ale lui Roska Márton, care însă, după cum am văzut la începutul lucrării noastre, nu se deosebesc prea mult de concluziile lui Pârvan.

Într-o colecție de studii, publicată în 1956, menită să înfățișeze ultimele rezultate ale arheologiei maghiare, cunoscutul cercetător Patay Pál prezintă problema sciților în Ungaria². Așa-zisa epocă scitică se datează între anii 550 și 300 î.e.n. Dezvoltarea culturală a populațiilor din estul Ungariei, spune Patay, este întreruptă de apariția sciților, care vin din regiunea Kiev și Poltava poate împreună cu alte populații înrudite. Imigrarea lor a avut loc prin anii 600 prin pasurile Transilvaniei, provincie în care se așază. Un al doilea val, pe la 550, ajunge pînă în Cîmpia maghiară. Sciții nu au exterminat populația autohtonă, ci, după ce au supus-o, s-au contopit cu încetul. Dogației scitice în teritoriile ungare i-a pus capăt invazia celtților, întîmplată prin anii 300 î.e.n. Există totuși dovezi că sciții, respectiv populația primitivă contopită cu ei, a existat încă în vremea celtților și că a influențat formarea culturii locale celtice.

¹ M. Párducz, *Le cimetièr hallstattien de Szentes-Vekerzug*, II, loc. cit., IV, 1954, p. 57 și urm.

² P. Patay, în *Archäologische Funde in Ungarn*, Budapesta, 1956, p. 137 și urm.

Deosebit de importante sînt pentru problema pe care o tratăm studiile sovietice apărute în ultimii ani, care fac ca această problemă să apară într-o lumină cu totul nouă. Așa de pildă, un punct de vedere important în problema expansiunii spre vest a sciților îl reprezintă A. I. Meliukova¹. Expunînd și analizînd părerile învățaților care s-au ocupat cu această problemă, tînăra cercetătoare sovietică ajunge la concluzii originale, demne de luat în considerare. Autoarea arată că pe teritoriul actual al Ungariei, Romîniei, Poloniei și Bulgariei se găsesc monumente considerate ca scitice, a căror prezență pe aceste teritorii este explicată de majoritatea cercetătorilor mai vechi ca un rezultat al expansiunii scitice.

Un mare rol în crearea acestei concepții, spune Meliukova, îi revine lui M. I. Rostovțev. Înșușindu-și această concepție, Vasile Pârvan arată că sciții au pătruns în regiunile carpato-dunărene, dar recunoaște că obiectele scitice care se găsesc în aceste regiuni sînt reduse ca număr și că printre monumentele așa-zise scitice predomină obiecte de factură locală. Cu toate acestea, Pârvan susține existența unei mișcări spre vest a sciților, care supun populații locale, distrugînd civilizațiile înfloritoare, dar se dizolvă foarte repede în mediul tracic local.

Părerile lui Pârvan, continuă cercetătoarea sovietică, au fost acceptate de Rostovțev și au intrat apoi într-o largă răspîndire științifică. Unul dintre adepții lor este și Roska Márton, care consideră ca un fapt stabilit prezența sciților în ținuturile Mureșului și ai afluenților săi. În continuare se arată părerile altor învățați, ca de pildă Böhm, Eisner, Pasternak, Sulimirski, influențați și aceștia într-un grad mai mare sau mai mic de concepția Rostovțev-Pârvan, insistîndu-se mai ales asupra părerilor lui Sulimirski.

Ca o dovadă că părerea lui Rostovțev continuă încă să dăinuiască, spune Meliukova, este faptul că în lucrarea din 1952 a lui M. Pârducz asupra cimitirului hallstattian de la Vekerzug, în care nu există nimic scitic, se spune că el aparține stratului celui mai vechi de monumente scitice din ținutul Tisei numai pentru că în acest cimitir s-au găsit morminte cu cai.

Cercetătorii sovietici, continuă Meliukova, nu au dat o atenție prea mare problemei expansiunii spre vest a culturii scitice. D. P. Kallistov, bazîndu-se pe părerile lui Pârvan, acordă o importanță deosebită monumentelor scitice din Ungaria, de pildă, pe care le consideră ca aparținînd sciților cuceritori. V. D. Ribakova, influențată mai mult de Sulimirski, socotește incursiunile scitice în regiunea Tisei ca distrugătoare a vechilor culturi, iar teritoriul Podoliei de vest îl consideră supus sciților. Tot ea crede însă că relațiile dintre populația de la nordul Niprului și purtătorii culturii lusaciene au avut un caracter pașnic, de influență culturală.

În sfîrșit, A. M. Ivanov respinge părerile asupra incursiunii scitice în ținuturile tracice și crede că prezența în aceste regiuni a monumentelor nord-pontice trebuie explicată prin înrudirea etnico-culturală a sciților — denumire prin care desemnează toată populația nord-pontică de cultură scitică — cu tracii.

Revenind la părerile Meliukovei, rezumăm în cîteva cuvinte aceste păreri cuprinse în studiul ei substanțial, mărghinîndu-ne numai la acelea care

¹ A. I. Meliukova, *op. cit.*

privesc prezența sciților în Transilvania. Cercetătoarea sovietică analizează elementele așa-zise scitice din această regiune și ajunge la concluzia că deși atît pe Tisa, cît mai ales în Transilvania, se găsesc trăsături ale culturii scitice, totuși în descoperiri apare înainte de toate și foarte accentuat aspectul culturii locale.

«Monumentele analizate din grupele de pe Tisa și Transilvania — spune Meliukova — ne arată destul de clar aspectul original al culturii acestor regiuni. Existența trăsăturilor scitice nu poate fi determinantă în rezolvarea problemei apartenenței culturale și mai ales etnice a populației care a lăsat aceste monumente»¹.

Descoperirile din ținuturile amintite se aseamănă mult mai mult cu cele ale populației din silvostepă decît cu ale sciților propriu-zisi. Lipsa elementelor tipice ale culturii scitice de stepă, caracterizate prin felul construcțiilor, al ritualului, precum și al inventarului funerar, ne arată că descoperirile considerate de cercetătorii amintiți ca scitice nu pot fi scitice, ci aparțin populației locale.

Meliukova își incheie studiul ei atît de important cu următoarele cuvinte pe care ne permitem a le cita în întregime:

«Rolul sciților în crearea diferitelor grupe locale cu elemente scitice în Europa centrală este puternic exagerată în lucrările învățaților de peste hotare, care îl urmau pe Rostovțev. Incursiunile izolate pe care le făceau sciții pe teritoriul regiunii carpato-dunărene nu putea să fie motivul principal pentru apariția grupei de monumente de pe Tisa sau din Transilvania. Ele au apărut mai curînd ca rezultat al legăturilor culturale și probabil etnice existente încă din epoca bronzului cu regiunile Ucrainei de vest, iar prin acestea cu Niprul mijlociu, unde de la sfîrșitul secolului VII î.e.n., s-a stabilit trainic influența culturală scitică»².

★

După cum s-a putut vedea din expunerea succintă a tezelor mai importante asupra caracterului expansiunii scitice spre Europa centrală, în prezent stau față în față două concepții diferite în această privință. Prima, considerată de către arheologia sovietică ca învechită și lipsită de temei, este cea care explică prezența unor monumente de cultură așa-zise scitice în regiuni situate spre vest de teritoriile scitice ca rezultat al unor imigrări, și a doua concepție — acceptată aproape în unanimitate de arheologii sovietici — care respinge această părere și explică fenomenele amintite în felul în care am văzut că o face A. I. Meliukova.

Cea dintii o putem numi concepția Rostovțev-Pârvan. Ea este încă acceptată sau mai bine zis se menține încă cu mici modificări, îndeosebi, așa cum am văzut, în arheologia maghiară, și nu a fost supusă unei revizuirii pînă la această dată nici de arheologia romînească.

Problemele extrem de dificile și de complicate pe care le pun însăși noțiunea de scit și conținutul culturii scitice au fost, după cum se știe, supuse unor discuții vii într-o conferință pe care arheologii sovietici au organizat-o

¹ A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 249.

² *Ibidem*, p. 253.

în anul 1952. Pornind de la faptul că pînă la acea dată lucrarea de sinteză cea mai vastă asupra arheologiei scitice a fost cartea lui M. I. Rostovțev, *Sciția și Bosporul*, incompletă și învechită, arheologia sovietică își propune ca o necesitate arzătoare să înlocuiască această lucrare printr-una nouă, care să aibă în vedere și rezultatele importante ale arheologiei sovietice obținute în acest domeniu. Ca unul din punctele importante ale cercetărilor s-a propus de asemenea lămurirea caracterului relațiilor dintre triburile scitice și vecinii lor, precum și rolul lor în istoria populațiilor din regiunea pontică septentrională¹.

Lucrarea Meliukovei, pe care am prezentat-o mai sus, poate fi considerată ca un rezultat al acestei doleanțe. Dar încă în cursul conferinței din 1952 a fost acceptată părerea tinerei cercetătoare sovietice asupra răspîndirii culturii scitice la nord-vest de Nistru. În darea de seamă asupra acestei conferințe, întocmită de N. N. Pogrebova, se spune textual în această privință: «A. I. Meliukova a stabilit că monumentele epocii scitice din regiunea de nord-vest a Nistrului aparțin populației autohtone care locuia aici din epoca bronzului și a respins părerea arheologilor burghezi polonezi, care, de acord cu M. I. Rostovțev, afirmă că populația autohtonă a acestei regiuni ar fi fost cucerită de sciți. Raportoarea a demonstrat în *mod convingător* (sublinierea noastră — D.P.) că în regiunea amintită «cultura scitică a exercitat o influență relativ redusă asupra culturii populației autohtone», care nicio dată nu a făcut parte din confederația scitică. Importul de obiecte scitice venea în această regiune din aceea a Niprului mijlociu în sec. VI — începutul sec. V î.e.n., legătură întreprinsă însă și ea la mijlocul sec. V î.e.n.»².

În linii mari, concluziile autoarei vor fi aceleași și pentru regiunile care ne interesează în lucrarea de față. Deși problema expansiunii scitice spre regiunile romîno-ungare nu a fost dezbătută în conferința din 1952, din discuțiile care au avut loc asupra diferitelor aspecte ale problemei scitice se pot trage concluzii care interesează de aproape și acest aspect al problemei.

Astfel s-a pus de la început problema apartenenței etnice a sciților și deci a conținutului noțiunilor și termenilor de «sciți», «Sciția» și «cultură scitică».

Înainte de a arăta însă concluziile la care s-a ajuns în această privință, credem că e necesar să arătăm în ce constă inventarul cultural scitic sau așa-zis scitic din Transilvania în concepția lui Pârvan și apoi în concepția acelor cercetători care i-au adus o modificare.

Am văzut că savantul român elimina din categoria obiectelor care pot fi considerate ca scitice o seamă de elemente cuprinse în acel inventar. Astfel, după Vasile Pârvan ceramica nu este scitică, iar virfurile de săgeți sau oglinzile de bronz au putut foarte bine să fie folosite și de populația locală, getodacă. Tot ca nescitice sînt considerate de el și unele podoabe, ca de pildă așa-numitele «roțițe solare», care se găsesc uneori în mormintele epocii; în general el consideră ca elemente scitice numai pumnalele de fier (*akinakes*), în oarecare măsură topoarele duble de fier, aplicile cruciforme de tolbă sau centuri, virfurile de baldachin.

¹ N. N. Pogrebova, *Состояние проблем скифо-сарматской археологии к конференции ИИМК АН СССР 1952*, în *Вопросы скифско-сарматской археологии*, 1954.

² *Ibidem*, p. 22—23.

În linii mari, părerea lui Roska Márton nu se deosebește prea mult în această privință de aceea a lui Pârvan. O analiză a inventarului « scitic » face Bottyán Árpád, în lucrarea pe care am menționat-o. Din acest punct de vedere, lucrarea sa nu e lipsită de valoare, deoarece precizează caracterul și proveniența diferitelor categorii de obiecte. Vom insista puțin asupra concluziilor sale ¹, chiar dacă ele au mai fost formulate de diferiți cercetători, deoarece în lucrarea lui Bottyán apar mai sistematizate. Astfel, el distinge în ceramica epocii, răspîndită pe Cîmpia maghiară, patru tipuri principale: cești cu toartă, străchini cu buza întoarsă înăuntru, vase bitronconice și vase cu proeminențe, în formă de ghiveci de flori.

Nu vom reproduce părerile cercetătorului maghiar decît în măsura în care se referă la descoperiri din Transilvania, precum și pe cele ce se referă la originea diferitelor tipuri. Astfel, în ceea ce privește ceștile cu toartă suprainălțată, Bottyán citează și reproduce din Ardeal o singură ceașcă, lucrată cu roata, descoperită la Ilișua de Jos, spune totuși că în grupul ardelean ca și în cel de la Kustanovice apar mai mult forme scunde cu gura largă. În ceea ce privește originea ceștilor cu toartă din Cîmpia maghiară, acestea sînt produse scitice tipice, născute din rădăcini străvechi. Cești cu toartă asemănătoare se găsesc și în descoperirile celtice. După Hunyady acestea au fost luate de celți de la sciți.

Străchinile cu buza întoarsă înăuntru se găsesc și în grupa din Ardeal, în cea de la Kustanovice, cea din Podolia și chiar și în grupa de la Kiev și cea din Poltava. Acest tip de strachină este însă foarte frecvent în materialul arheologic mai vechi din Ungaria și anume începînd de la mijlocul epocii bronzului pînă la perioada scitică. După Sulimirski, zice Bottyán, aceste străchini, fiind la fel de răspîndite în bronzul tirziu și în epoca hallstattiană atît în Europa centrală cît și în Europa de răsărit, nu pot fi considerate caracteristice pentru perioada scitică.

Vasele bitronconice se împart în două tipuri principale: urne de tip « Villanova » și oale bitronconice. Ele se găsesc și în Ardeal. Așa, de pildă, în mormîntul nr. 9 de la Tîrgu-Mureș s-a găsit o urnă de tip « Villanova » cu proeminențe și o oală bitronconică. Vasele bitronconice sînt, spune Bottyán, tipuri dezvoltate pe baze locale în care apare deseori și influența scitică.

Vasele în formă de ghiveci cu proeminențe se împart de asemenea în două tipuri: urne cu proeminențe și oale cu proeminențe. Primele lipsesc pe teritoriul ardelean ca și ritul incinerăției, în schimb oalele în formă de ghiveci sînt cu atît mai frecvente. După Sulimirski, zice Bottyán, în Ucraina se găsesc mai ales oalele în formă de ghiveci. În materialul hallstattian din Ungaria se găsesc atît urnele cît și oalele. Acest tip de vase trebuie considerat de origine locală, tracică, dar caracteristic pentru perioada scitică. În ceea ce privește datarea lor, ele apar în Cîmpia maghiară în perioada I și II a epocii La Tène.

În ceea ce privește ceramica din Ardeal, spune cercetătorul maghiar, ea se deosebește într-o măsură mai mare de cea de pe Tisa. Din punct de vedere al ceramicii, grupa de la Kustanovice prezintă mai multe analogii cu cea din Podolia, iar grupa din Ardeal cu grupa mai veche de la Kiev.

¹ Á. Bottyán, *op. cit.*

În capitolul următor Bottyán Árpád analizează armele, uneltele și podoabele din așa-zisa perioadă scitică.

În ceea ce privește săbiile sau pumnalele scitice (*akinakes*), autorul distinge două tipuri: tipul cu două tășuri și tipul cu un singur tăș. Pumnale cu două tășuri s-au găsit la Bercel, Szirmabesenyő și Pilin, cu un tăș la Gyöngyös, Pilin, Egreskáta și Ipolyszántó. După Ginters, spune Bottyán, pumnalele cu două tășuri aparțin tipului din Rusia de sud, ca de pildă cel de la Sumeiko, și pot fi datate între secolele V și III. Mai caracteristice pentru Ungaria sînt cele cu un singur tăș. Tot după Ginters, această formă este o formă locală, deosebită de formele obișnuite rusești. Ca și Rostovțev, Ginters crede că formele cu un singur tăș s-au născut sub influența hallstattiană și La Tène.

Din Ardeal se cunosc trei pumnale cu un singur tăș: de la Banedic, Mirislău și Aiud. Tipologic, spune Bottyán, pumnalele cu un singur tăș pot fi derivate din cuțitele lungi de tip La Tène-hallstattian foarte răspindite în Cîmpia maghiară. Ele s-au născut din influență celtică, probabil în apropierea teritoriului celtic din Transdanubia. În Ardeal au pătruns pe valea Mureșului. Pentru datarea pumnalelor cu un singur tăș este importantă descoperirea de la Egreskáta, unde pumnalul s-a găsit într-un mormînt cu schelet, împreună cu un vas de tip La Tène II.

Continuînd analiza diferitelor tipuri de obiecte pe care o face Bottyán, ajungem la securile de fier. Fără a aminti pe cele din Ardeal, cercetătorul maghiar distinge două tipuri de securi: tipul scund și tipul zvelt. Securile de pe Cîmpia maghiară sînt, în linii mari, înrudite cu cele din Podolia și din grupa Poltava.

Vîrfurile de săgeți de pe Cîmpia maghiară sînt din bronz și au trei muchii. În Ardeal săgețile scitice sînt foarte răspindite. Aceste săgeți se găsesc adeseori și în regiuni în care nu au locuit sciții, de pildă în Transdanubia. După cum crede Böhm, săgețile s-au răspîndit la popoarele nescitice din cauza superiorității lor tehnice. În legătură cu săgețile, dacă nu se găsesc resturi de arcuri, nici de tolbe propriu-zise, în schimb se cunosc numeroase aplice de tolbe. În Ungaria s-au găsit zece exemplare. În Ardeal este probabil că piesa de la Mădăraș face parte dintre aplicile de tolbe. Un singur exemplar, cel de la Szendrő, este făcut din os, celelalte din bronz. Fettich crede că o parte a acestor aplice este de proveniență locală.

Lăncile de fier sînt destul de rare în inventarul grupei din Cîmpia maghiară, ceea ce se explică prin faptul că sciții erau un popor de călăreți care nu prea folosea lancea. Tipuri asemănătoare se găsesc în Podolia și în Ardeal. În grupa Kustanovice nu s-au găsit lănci.

În ceea ce privește cuțitele, continuă Bottyán, tipuri asemănătoare cu cele din Cîmpia maghiară se găsesc în grupa Kustanovice și în Ardeal, de pildă la Tg. Mureș.

Trecem peste categoriile de obiecte pentru care Bottyán nu citează analogii din Transilvania, ca de pildă zăbalele sau alte piese de harnașament.

În ceea ce privește vîrfurile de baldachin care împodobeau cortul așezat pe căruțe, exemplarele din Ardeal (Gornești, Șomhida) sînt superioare și probabil anterioare celor din grupa maghiară, care par a fi imitații de proastă calitate.

Oglinzile de bronz găsite pe Cimpia maghiară își au analogii în Ardeal și în grupa din Podolia. În grupa din Kustanovice nu se găsesc oglinzi. Exemplarele din Ungaria, înrudite cu cele din Podolia, se datează la sfârșitul sec. VI sau începutul sec. V. După Rostovțev ele sînt de tip arhaic, probabil ionic.

Urmează alte obiecte pentru care Bottyán nu citează analogii din Ardeal, ca de pildă podoabele descoperite în mormintele «princiare» de la Gyoma, Zöldhalompusztá, Tápiószentmárton și altele, între care: mărgele, scoici, inele de păr, brățări, ace etc.

Verigele de bronz care au pe margine patru sau cinci verigi mai mici sînt frecvente în grupa ardeleană. Într-un mormînt de la Simeria această roată era așezată pe fruntea scheletului.

Ne oprim aici cu prezentarea analizei lui Bottyán Árpád. În concluzie, autorul spune următoarele¹: tipurile principale din descoperirile de pe Cimpia maghiară arată legături caracteristice cu descoperirile de pe teritoriile scitice clasice, totuși cele ungare arată o mare deosebire formală și o independență față de cele din Rusia de sud (de pildă pumnale cu un singur tăiș, aplica de tolbă etc.); grupa ungară este mai înrudită cu cea de la Kustanovice decît cu cea ardeleană, care pare a fi mai veche; grupa din Cimpia maghiară dă impresia de a fi o grupă independentă; cea mai mare parte a obiectelor din această grupă nu poate fi datată înainte de sec. IV, cu atît mai mult cu cît ele se găsesc adeseori împreună cu vase lucrate la roată; este de asemenea caracteristic că partea cea mai mare a descoperirilor tipic scitice, pumnale, oglinzi, vîrfuri de baldachin, s-au găsit în partea de nord a Cimpiei maghiare.

Din toată expunerea și din concluziile pe care le prezintă Bottyán ne interesează pentru teza pe care vrem să o demonstrăm că deși autorul arată adeseori influența locală în cultura epocii așa-zise scitice, prezența elementelor scitice îi pare totuși un fapt neîndoielnic.

Înainte însă de a încheia cu totul prezentarea lucrării lui, ni se pare important să arătăm și considerațiile pe care Bottyán le face asupra ritului de înmormîntare al epocii². În grupa ungară a mormintelor se deosebesc următoarele forme de înmormîntare: incinerarea în subgrupa Zöldhalompusztá; în subgrupa Tápiószentmárton, incinerarea și scheletele chircite; în subgrupa Gyoma, incinerarea, schelete chircite și schelete întinse. La acestea se adaugă și înmormîntarea cu tumuli din subgrupa Zöldhalompusztá.

Importantă ni se pare de asemenea afirmația lui Bottyán că toate aceste forme de înmormîntare sînt cunoscute încă din epoca hallstattiană mai veche a Cimpiei maghiare. În ceea ce privește mormintele din Ardeal, aici nu se cunoaște nici un mormînt de incinerare. Mormintele de inhumație sînt de cele mai multe ori cu schelete întinse, dar se cunosc și morminte cu schelete chircite. Scheletele întinse sînt în general cu capul spre vest. Obiectele caracteristice scitice se găsesc în aceste morminte. Mormintele cu schelete chircite aparțin probabil populației străvechi, tracice, subjugate de sciți³.

¹ Á. Bottyán, *op. cit.*, p. 63.

² *Ibidem*, p. 64 și urm.

³ *Ibidem*, p. 69.

Continuînd expunerea noastră asupra contribuției arheologiei maghiare la studierea problemei scitice, credem necesar să revenim asupra cimitirului hallstattian de la Vekerzug. În considerațiile pe care le face asupra diferitelor probleme pe care le ridică acest cimitir, M. Párducz insistă asupra importanței pe care o au legăturile dintre Vekerzug și mormintele « scitice » din Transilvania. Astfel, de pildă, în Transilvania găsim toate riturile de înmormintare descoperite la Vekerzug. La Teiuș și la Gîmbaș se găsesc atît schelete întinse pe spate și schelete chircite, cît și morminte cu urne și cu cenușa împrăștiată. La Teiuș există de asemenea, ca și la Vekerzug, morminte conținînd numai vase, fără oseminte umane. Tot la Teiuș ca și la Șeica Mică s-a găsit și pandelocul cruciform de bronz. La Simeria și la Tg. Mureș nu s-au găsit decît schelete întinse pe spate. În mormintele nr. 2 și 4 din Tg. Mureș s-au găsit blocuri de piatră brută, iar în mormîntul nr. 2 și un bloc de realgar. Se poate presupune că în aceste cimitire, din care nu cunoaștem decît o mică parte, au existat și schelete chircite precum și morminte de incineratie. Printre alte analogii, Párducz citează și pumnalul de fier, caracteristic pentru sciți, de la Gîmbaș, pandantivele cu capetele conice, brățările, fibulele arcuite cu piciorul în formă de scut, un pandantiv în formă de liră, găsit la Simeria etc.¹

La Aiud, spune mai departe savantul maghiar, s-a găsit un număr uimitor de mare de obiecte scitice caracteristice. E foarte probabil că cel puțin unul dintre morminte a fost un mormînt de incineratie, după cum se pare că mormîntul conținînd resturi de cal aparține tot epocii care ne interesează, ca și acelea de la Teiuș, fapt ce ne autoriză să presupunem că și în Transilvania s-au practicat anumite forme ale înmormintării cu cai ².

În continuare, Párducz arată legăturile dintre mormintele de la Vekerzug și cunoscutele descoperiri de la Donja Dolina, pe riul Sava. Și aici se găsesc schelete întinse pe spate, orientate în cele mai multe cazuri vest-est, ca și morminte cu urne cu cenușa împrăștiată. Se cunoaște de asemenea un schelet chircit așezat pe partea dreaptă. Printre obiectele mai importante care se găsesc în ambele cimitire sînt: discuri de bronz ajurate, fibule arcuite de origine grecească, în felul celor de la Tg. Mureș și Simeria, pandelocuri de argint sau de aur cu capetele conice, care își au analogiile în inele de bronz de la Donja Dolina, cuțite cu lama arcuită; fusaiole, mărgelile diferite etc. Se citează de asemenea pandantive de fier triangulare care la Donja Dolina sînt făcute din bronz, precum și alte elemente comune care se pot observa printre altele și în ceramică ³.

Pe de altă parte, spune Párducz, există mai multe elemente care se găsesc numai la Vekerzug. Astfel la Donja Dolina nu există nici rîșnițe de mînă, nici pietre brute, nici blocuri de realgar. Nu s-au găsit nici zăbale, nici falere asemănătoare cu cele de la Vekerzug. În ceea ce privește armele, numai grupa de tip Vekerzug este caracterizată prin toporul de fier și prin săgeata de bronz în trei muchii sau săgeata de fier în două muchii. La Donja Dolina nu există scoica *cypraea*, nici mărgelile ornamentate cu ochiuri, nici perle de aur bitronconice. Brățările de bronz cu capetele în formă de cap

¹ M. Párducz, *op. cit.*, p. 62.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, p. 63 și urm.

de șarpe se găsesc numai la Vekerzug. Unele forme de vase, ca de pildă butelia sau vasele lucrate la roată avînd toarta înălțată, nu se găsesc la Donja Dolina¹.

Este curios, spune savantul maghiar mai departe, că anumite descoperiri de la Vekerzug pot fi apropiate de unele descoperiri din Bulgaria². În ceea ce privește legăturile între grupa Vekerzug și descoperirile din Uniunea Sovietică, Párducz citează aplicile de aur triunghiulare a căror origine trebuie căutată în mormintele scitice din regiunea Kiev și Poltava și, în general, scoicile *cypraea*, mărgelile cu ornamente în ochiuri, cu ornamentație sferică sau cu linii ondulate incrustate etc. Aceste legături se manifestă însă mai mult în descoperirile din Caucaz. O importanță deosebită în acest sens au pandantivele de bronz în formă de porumbel, precum și un grup de cimitire în care autorul crede a recunoaște elemente noi scitice, ca de pildă ritul de a îngropa morții întinși pe spate³.

Pe baza celor constatate, Párducz este de părere că în ceea ce privește elementele de cultură din grupa Vekerzug sîntem în fața unei sinteze culturale iliro-traco-scitică, în care elementul iliric joacă un rol preponderent. Totuși, spune el, elementul tracic nu poate fi nici el neglijat. Datele pe care le avem pînă acum nu ne permit să distingem mai clar cele două straturi etnice autohtone în epoca scitică⁴.

În privința posibilității de a distinge ceea ce este scitic în descoperirile de la Vekerzug, aceasta este de asemenea destul de redusă. În orice caz, spune Párducz, riturile de înmormîntare ne arată în mod neîndoielnic urmele unor obiceiuri scitice. În acest sens sînt caracteristice în primul rînd înmormîntările cu cai, precum și birnele descoperite în mormîntul nr. 27. Se citează de asemenea obiceiul de a pune în morminte blocuri de sulf sau de realgar. Toate aceste obiceiuri nu au un corespondent în culturile mai vechi ale regiunii, în schimb sînt cunoscute în epoca scitică din Rusia. Este probabil că în Cîmpia maghiară, sau, mai bine zis, în grupa Vekerzug, mormintele cu cenușa împrăștiată trebuie atribuite sciților. Cele mai multe obiecte caracteristice scitice s-au găsit în astfel de morminte. E adevărat că astfel de obiecte s-au găsit și în morminte cu schelete întinse, totuși aceste cazuri sînt mai rare. De aceea trebuie să ne ferim de a atribui sciților toate mormintele cu schelete întinse de la Vekerzug. Prezența unui obiect scitic într-un mormînt, spune Párducz, nu e hotărîtoare pentru a putea atribui mormîntul sciților. Trebuie avute în vedere întotdeauna și riturile funerare și, în cazul în care acest lucru e posibil, și datele antropologice⁵.

★

Vorbînd despre monumentele scitice din Ungaria și Transilvania, A.I. Meliukova spune că aceste două grupe sînt contemporane, datîndu-se prin obiectele de tip scitic în sec. VI și începutul sec. V î.e.n. Ele se deosebesc numai prin ritualul de înmormîntare, în grupa de pe Tisa predominînd incinerarea, iar în grupa din Transilvania înhumarea. În general ambele grupe au

¹ M. Párducz, *op. cit.*, p. 65.

² *Ibidem*, p. 66.

³ *Ibidem*, p. 67 și urm.

⁴ *Ibidem*, p. 69.

⁵ *Ibidem*, p. 72 și urm.

multe trăsături comune cu grupa vest-podolică. În contrast cu grupa de la Kustanovice (Kustánfalva) care are foarte puține trăsături scitice, grupa ungară și indeosebi cea transilvană conține numeroase elemente ale culturii scitice. Totuși, spune autoarea, în Transilvania apare foarte accentuat aspectul culturii locale, astfel încât acolo unde se găsesc mai multe morminte, ca la Tg. Mureș sau la Gimbaș de pildă, cele mai multe morminte nu conțin decât elemente de cultură locale¹.

Ceramica găsită în mormintele din această epocă în Transilvania se deosebește accentuat de ceramica sciților propriu-ziși din stepă. În general, continuă cercetătoarea sovietică, inventarul descoperirilor este sărac, iar numărul obiectelor de tip scitic este redus. Chiar și acestea nu au în majoritatea cazurilor analogii directe în monumentele din Ucraina, fiind numai imitații ale acestora. Numai virfurile de săgeți nu se deosebesc cu nimic de cele găsite pe teritoriile scitice. În ceea ce privește pumnalele (*akinakes*) care imită pe cele scitice și care s-au găsit pe Tisa mijlocie sau în valea Mureșului, ele se deosebesc de cele scitice prin proporțiile lor și prin faptul că uneori nu au decât un singur tăiș. Astfel de pumnale nu se găsesc pe teritoriul Ucrainei. Virfurile de lance din fier, în formă de frunză cu nervură la mijloc, se apropie de cele din silvostepă, în timp ce cele fațetate se apropie de cele grecești și nu se găsesc în regiunile scitice sau în regiunea de silvostepă, influențată de cultura scitică. Securile de fier cu două tăișuri, spune autoarea, nu sînt nici ele scitice. Virfurile de baldachin, aplicile cruciforme nu sînt decât imitate după cele scitice. Oglinzile de bronz din regiunile ungu-rești sînt, după Meliukova, de tip olbian sau de silvostepă. Nici chiar cerbul de aur de la Zöldhalompuszta nu este o lucrare scitică, ci numai inspirată din arta scitică².

În schimb, în cultura regiunilor care ne interesează, se găsesc, zice Meliukova, numeroase elemente locale și în primul rînd podoabele aparțin ceroului de cultură hallstattian, la care se adaugă și unele elemente celtice timpurii, ca de pildă verigele de bronz cu patru ineluse și brățările de bronz crestate, găsite în Transilvania. Monumentele analizate, continuă autoarea, găsite în grupa de pe Tisa sau în cea din Ardeal, ne arată aspectul original al culturii acestei regiuni. Faptul că această cultură conține și trăsături scitice nu este determinant pentru precizarea apartenenței culturale și mai ales etnice a populației care a lăsat aceste monumente³.

În sfîrșit, A. I. Meliukova își încheie studiul cu următoarele cuvinte, pe care le reproducem în întregime, deoarece ni se pare că ele reprezintă punctul de vedere al arheologiei sovietice în problema răspîndirii spre vest a culturii scitice:

« Rolul sciților în crearea grupelor deosebite locale conținînd elemente scitice în Europa Centrală este puternic exagerat în lucrările învățaților de peste hotare care îl urmau pe Rostovțev. Încursiunile izolate pe care le făceau sciții în regiunea carpato-dunăreană nu puteau să fie motivul principal pentru apariția grupei de monumente de pe Tisa sau din Transilvania.

¹ A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 246.

² *Ibidem*, p. 248.

³ *Ibidem*, p. 248—249.

Ele au apărut mai curînd ca rezultat al legăturilor culturale și probabil etnice, existente încă din epoca bronzului, cu regiunile Ucrainei de apus și prin acestea cu Niprul mijlociu, unde de la sfîrșitul secolului VII î.e.n. s-a stabilit trainic influența culturală scitică ¹.

★

Dacă acceptăm punctul de vedere al cercetătoarei sovietice, este clar că concluziile lui Vasile Pârvan în problema prezenței sciților în Transilvania nu mai pot fi valabile în întregime. Este tot așa de limpede de altfel, că o operă cum e *Getica* nu poate fi judecată decît în perspectiva celor peste 30 de ani care au trecut de cînd ea a fost scrisă. Întrebarea care ni se pune acuma — și cu aceasta ne întoarcem la punctul de la care am plecat — este dacă acea viziune istorică justă despre care vorbeam, caracterizînd opera lui Vasile Pârvan, rămîne valabilă și în problema pe care o studiem. Ar fi desigur pretențios din partea noastră să-i cerem regretatului nostru magistrul o viziune istorică justă, sau mai bine zis, permițîndu-ne un joc de cuvinte, o previziune justă a ceea ce avea să fie viziunea istorică justă în problema sciților abia după 30 de ani de la moartea sa. Dacă ținem seamă de faptul că la data la care Vasile Pârvan și-a scris *Geticele* sale, cercetările sovietice erau abia la începutul lor și că concluziile arheologiei sovietice în problema expansiunii sciților spre Europa centrală sînt încă recente, este neîndoielnic că Pârvan a avut totuși o viziune istorică justă, atunci cînd, poate nu destul de clar, dar totuși în mod hotărît, a arătat importanța redusă a influenței scitice în Transilvania și persistența elementelor de cultură locală.

Îndrăznim să spunem că pentru vremea în care a fost scrisă opera sa, poziția lui Vasile Pârvan în problema sciților a fost o poziție înaintată, chiar dacă alți cercetători au avut și ei intuiția acestui punct de vedere, pe care însă nu l-au exprimat atît de categoric ². Concluziile lui Pârvan nu puteau să fie în raport cu cercetările cunoscute la acea dată nici ele mai categorice. Cu toate acestea, credem că între părerea lui Pârvan atunci cînd afirmă că nu bieteile enclave scitice din Transilvania au condiționat dezvoltarea culturală în așa-zisa epocă scitică, ci largul mediu local hallstattian, și părerea Meliukovei cînd spune că nu incursiunile izolate ale sciților în regiunile carpato-danubiene au fost motivul pentru care au apărut grupele de monumente menționate, ci mai degrabă legăturile culturale și etnice, care au existat între regiunile noastre și cele ucrainiene încă din epoca bronzului, diferența nu este prea mare. Atît doar că termenul de *enclave* pe care-l folosește Pârvan, implică o așezare, iar cel de *incursiuni*, folosit de cercetătoarea sovietică o prezentă trecătoare a elementului scitic.

Pentru a înțelege mai bine felul în care poate fi pusă astăzi problema sciților din Transilvania, credem că este necesar să arătăm încă o dată pe scurt în ce constă inventarul descoperirilor din această epocă în această provincie ³.

¹ A.I. Meliukova, *op. cit.*, p. 253.

² De ex. Kovács István, *Marosvásárhelyi ásatások*, DolgCluj, VI, 1915, p. 270.

³ După lucrarea lui M. Roska. Vom indica literatura numai pentru cele care nu figurează în această lucrare.

După cum se știe, numai pentru puține din descoperirile ce ne interesează există observații mai precise. Cele mai multe descoperiri constau din virfuri de săgeți de bronz găsite izolat, fie câte una, fie mai multe la un loc. Astfel, în 17 locuri din Transilvania s-au găsit câte o singură săgeată, iar în 12 locuri câte două sau mai multe. Cea mai frecventă formă în aceste descoperiri izolate este săgeata în trei muchii, cu duilă (gaură de înmînșare) și spin. Alături de aceasta se găsește și săgeata cu două muchii și duilă, săgeata cu trei aripioare și săgeata în formă de frunză cu duilă și spin. Aceasta din urmă se găsește uneori împreună cu săgeata în trei muchii și spin, ca de pildă într-un mormint de la Deva, la Dipșa, la Cineșor.

Printre alte descoperiri izolate sau pentru care nu avem observații precise, avem spada cu totul deosebită de la Dobolii de Jos, pumnalul de fier cu un singur tăiș de la Benic (Benedic), altul cu două tăișuri de la Năsal și pumnalul de la Pânade pentru care nu se poate preciza dacă a avut unul sau două tăișuri. Tot în categoria descoperirilor izolate intră oglinzile de bronz găsite câte una la Feiurd, Ghindari, Jacul Român, Păuca și Turda, precum și virfurile de baldachin de la Gornești și Șomhida¹ și aplica de tolbă de la Mădăraș.

Mai importante sînt descoperirile complexe în care se poate vedea felul în care se asociază diferitele obiecte. Așa de pildă, în mormintul cu schelet de la Archita s-au găsit săgeți în formă de frunză, împreună cu săgeți în trei muchii, cu unul sau două pumnale de fier și cu fragmente ceramice. După o informație neprecisă, la Boianul de Sus s-ar fi găsit 100 de săgeți împreună cu vase de bronz. Printre obiectele mai importante găsite în mormintul cu schelet de la Proștea Mică au fost: o urnă, o ceașcă cu toartă, discul unei oglinzi de bronz, brățară de bronz cu capete conice, fibulă arcuită etc. La Cipău, în condiții neprecizate dar desigur în morminte s-au găsit: oglindă de bronz, un pumnal de fier cu minerul în formă de antenă, urne de tip « Villanova », cești cu o toartă, străchini etc. La Gimbaș s-a găsit un număr mai mare de morminte, care par a data însă din mai multe epoci. Despre două se precizează că au conținut schelete întinse pe spate. Într-unul s-au găsit 11 săgeți cu muchii și duilă, o secure de fier, un virf de lance de fier, un cuțit de fier, o oală cu două torți și fragmentele unei urne de tip « Villanova ». Celălalt mormint conținea tot 11 săgeți de bronz cu trei muchii și duilă, patru săgeți de os în trei muchii, un pumnal de fier, un cuțit de fier și fragmente ceramice. În afară de aceste morminte, la Gimbaș s-au mai găsit morminte de inhumație duble, morminte cu schelete chircite și morminte de incinerare, despre care nu se precizează dacă sînt scitice².

Cele nouă morminte de la Tîrgu Mureș cu schelete întinse, avînd capul spre vest, conțineau urne de tip « Villanova », cești, străchini, toate lucrate cu mina, precum și brățări, inele de buclă cu capete conice, cuțite, perle de pastă etc. De menționat fibula arcuită, găsită izolat.

Nu am vrea să insistăm asupra descoperirilor așa-zise scitice din Transilvania, care au fost prezentate de diferiți autori și în diferite rînduri. Credem important să arătăm încă o dată numai acele descoperiri la care s-au putut

¹ V. Pârvan, *Getica*, p. 8 și 358.

² M. Roska, *op. cit.*, p. 178. A se vedea și M. Părducz, *op. cit.*, p. 57—58.

face unele observații asupra felului de înmormintare. Așa, de pildă, la Mirislău se vorbește de un schelet, lângă care s-a găsit un pumnal de fier cu un tăiș, împreună cu cioburi. Schelete întinse, orientate în direcția nord-vest — sud-est, s-au găsit în grupurile de morminte de la Aiud. Deosebit de important pare faptul că, după Párducz, s-ar părea că în grupa Örhegy de la Aiud s-a descoperit un mormint de incinerare constând dintr-o urnă, sub care se afla un cuțit de fier și în care erau oase arse și o fibulă « à l'étrier replié », probabil arcuită. La un pas de urnă se găsea scheletul unui cal¹.

Morminte cu schelet au fost constatate și la Murgești, la Jidvei, la Lopadea Ungurească, la Deva² și la Blaj³. La Simeria s-au găsit trei morminte cu schelet. Pentru două s-a putut constata că erau orientate cu capul spre vest. Inventarul mormintelor: fibulă arcuită, pandelocuri cu capete conice, brățară cu capete încălecate, perle etc., înglobează aceste morminte pe care Roska le considera numai probabil scitice, iar Pârvan le atribuia populației locale, în grupa Vekerzug a lui Párducz.

Printre descoperirile mai recente aparținând epocii care ne interesează trebuie menționate mormintele descoperite în 1949 la Teiuș⁴. Este vorba de trei morminte cu schelet întins pe spate, dintre care unul e orientat cu capul spre est, al doilea spre vest, iar al treilea spre sud-est. Primele două conțin obiecte după care Párducz le înglobează în grupa Vekerzug. Al treilea mormint nu avea inventar, dar după « identitatea antropologică » a scheletului este considerat de K. Horedt ca făcând parte din același grup.

Tot în grupul descoperirilor scitice înglobează Horedt și un vas mare de forma unei farfurii și altul bitronconic, găsite izolat. Párducz atribuie o importanță deosebită faptului că în primele două morminte s-au găsit și oase de cai⁵. În sfârșit, Horedt menționează trei morminte de incinerare, descoperite tot aici⁶. Primul conținea oase incinerate, acoperite cu o farfurie întoarsă, al doilea nu conținea oase, dar în schimb fragmente dintr-un vas asemănător cu cel găsit în celelalte două morminte, iar al treilea mormint conținea un fund de vas în care erau puse oasele. Lângă vas se găsea un cuțit de fier, lung de 9 cm. În ceea ce privește încadrarea cronologică a acestor trei morminte, Horedt înclină mai mult să le considere prescitice decât scitice. În schimb Párducz le consideră și pe acestea, adăugând la ele alte două morminte (nr. 4 și 9) din grupele lui Horedt, caracteristice pentru tipurile mormintelor de incinerare de la Vekerzug și chiar a acelora care conțin numai vase fără oseminte⁷.

În ultimii ani s-au mai găsit morminte cu schelete întinse la Cipău⁸ (r. Luduș, reg. Cluj), conținând între altele și un akinakes de fier. La Cris-

¹ M. Párducz, *op. cit.*, p. 58.

² O. Floca, *Descoperiri arheologice în ținutul Hunedoarei*, în *Sargetia*, *Buletinul muzeului județului Hunedoara*, I, 1937, p. 58—59.

³ M. Moga, *Noi descoperiri scitice în Transilvania*, în *Apulum*, *Buletinul Muzeului regional Alba Iulia*, I, 1939—1942, p. 72 și urm.

⁴ K. Horedt, *Cercetările arheologice din regiunea Hoghiz-Ugra și Teiuș*, în *Materiale*, I, 1953, p. 800—804 și 811—812.

⁵ M. Párducz, *op. cit.*, p. 59.

⁶ K. Horedt, *op. cit.*

⁷ M. Párducz, *op. cit.*, p. 59.

⁸ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 61.

tești¹ lângă Tg. Mureș, s-a descoperit un număr mai mare de morminte din aceeași epocă.

La Șaroș-Sonde² (r. Tirnăveni), s-a găsit în 1955 un mormînt cu scheletul întins pe spate, orientat în direcția est-vest. Mormîntul conținea un vas de lut mare, un pumnal de fier, un cuțit de fier, cinci săgeți de bronz cu duilă (patru în trei muchii și una în formă de frunză cu două muchii), o săgeată de fier și 17 săgeți de os cu duilă și patru muchii, precum și o rozetă conică de bronz.

În sfîrșit, mai cităm descoperirea unui pumnal de bronz și a mai multor vîrfuri de săgeți, din care nu s-au păstrat decît două, la Posmuș, în raionul Bistrița. Una dintre săgeți are două muchii, cealaltă e în formă de frunză. E probabil că descoperirea provine dintr-un mormînt, nu există însă observații mai precise în acest sens. După cum s-a remarcat, este interesant faptul că pumnalul de la Posmuș este singurul pumnal așa-zis scitic din Transilvania, care nu este de fier ci de bronz³.

Descoperirile care s-au făcut pe teritoriul Transilvaniei de la apariția *Geticelor* lui Pârvan nu schimbă aspectul cultural al epocii de care ne ocupăm. Am văzut că ele constau din aceleași elemente care erau cunoscute și pe vremea lui Pârvan, elemente care în parte sînt de origine locală, în parte sînt imitate sau influențate de cultura sciților din stepă sau, mai des, de cultura populației din silvostepă.

Interesant e totuși faptul că mormîntul de incinerare de la Aiud, asupra căruia insistă Pârduț, conținea o fibulă arcuită care în nici un caz nu poate fi considerată scitică⁴.

Am văzut că Pârduț consideră mormintele de incinerare de la Teiuș ca aparținînd grupului Vekerzug, astfel încît, dacă admitem aceasta, avem documentată incinerarea încă o dată pentru epoca și în regiunea pe care o studiem. Tot la Teiuș ar fi documentată, după Pârduț, o formă a înmormîntării cu cai — deși am văzut că e vorba numai de bucăți de cal, care s-au pus în morminte ca ofrandă. Nici mormîntul cu cal de la Aiud nu e precis documentat.

Vorbînd despre cimitirul de la Vekerzug, Pârduț arată că unele forme de înmormîntare, ca de pildă scheletul chircit și chiar scheletele întinse pe spate, sînt cunoscute în Cîmpia maghiară încă de la sfîrșitul epocii bronzului sau începutul epocii fierului⁵.

Credem că în ceea ce privește Transilvania, nu putem vorbi încă nici de alte forme de înmormîntare tipic scitice, ca de pildă gropi acoperite cu lemne sau cu pietre etc., astfel încît ne lipsește unul din cele mai importante elemente, acela al ritului funerar, după care poate fi caracterizată o cultură din punct de vedere etnic.

În ceea ce privește mormintele cu schelete chircite, care de altfel nici ele nu sînt documentate cu prea multă certitudine în această epocă, ele sînt

¹ I.H. Crișan, *op. cit.*, p. 63—64.

² *Ibidem*, p. 53 și urm.

³ Șt. Dănilă, *Descoperiri scitice la Posmuș (raionul Bistrița)*, în *Activitatea muzeelor*, II, 1956, p. 8 și urm.

⁴ M. Pârduț, *op. cit.*, p. 59.

⁵ *Ibidem*, p. 71.

cunoscute în Transilvania la începutul epocii fierului, în așa-numita cultură de tip Noa, răspîndită și în ținuturile în care se vor găsi așa-zisele morminte scitice¹.

E adevărat însă că nu cunoaștem morminte din vremea imediat premergătoare. Am putea cita din regiuni apropiate mormintele hallstattiene de la Zimnicea, unde s-au găsit schelete întinse pe spate, orientate cu capul spre sud². Ne putem referi de asemenea la mormintele de la Balta Verde³, din Oltenia, contemporane și premergătoare în linii mari cu grupa pseudoscitică din Ardeal, pentru a arăta că ritul de înmormintare cu schelete întinse era cunoscut în regiuni apropiate, dacă nu dintr-o vreme precedentă, cel puțin în grupe care nu par a fi fost influențate de cultura scitică. Tot la Balta Verde găsim și morminte de incinerare, datate în sec. VII î.e.n.

Pentru Moldova se poate cita cimitirul de la Stoicani (reg. Galați) în care s-au găsit morminte cu schelete chircite, datate în sec. VII și VI. M. Petrescu-Dimbovița este de părere că atît aspectul hallstattian, de la Stoicani, cît și cel de la Poiana și Tămăoani este de origine locală, produs al unor triburi tracice. Tot tracilor le atribuie și cultura Noa (Noua). Abia în a doua jumătate a sec. VI și începutul sec. V, spune M. Petrescu-Dimbovița, populația locală din sudul Moldovei intră în contact cu sciții, după cum arată descoperirile de la Birsești, Armășoia, Comarna și Bicu, fără a se putea însă lămuri deocamdată « natura, rolul și intensitatea acestei influențe în dezvoltarea societății locale »⁴.

★

Am arătat că în esență între concepția lui Vasile Pârvan, care nu acordă influenței scitice un rol hotărîtor în formarea culturii perioadei respective în Transilvania, și între concepția exprimată de A.I. Meliukova diferența nu este prea mare. Acolo însă unde aceste două concepții se deosebesc, este cînd se explică cauzele acestei influențe. Dacă Pârvan, Rostovțev, Roska, Părdueț și alții accentuează rolul pe care l-a avut populația locală în crearea culturii așa-zisei perioade scitice, ei admit totuși prezența sciților ca element etnic în Transilvania sau Ungaria, în timp ce Meliukova, vorbind în trecut de incursiuni scitice în aceste teritorii, explică elementele de origine scitică ca un rezultat al legăturilor culturale și *probabil etnice* existente între teritoriile amintite și regiunile Ucrainei de vest.

La aceasta se adaugă și faptul că, după cum arată tot cercetătoarea sovietică, sciților propriu-zisî trebuie să li se atribuie cultura regiunilor de stepă, în timp ce « purtătorii culturii de silvostepă erau triburi nescitice care se deosebeau de sciți atît ca origine cît și probabil ca limbă »⁵.

În această privință N.N. Pogrebova rezumă părerea lui B.N. Grakov și a Meliukovei într-un pasaj din care reproducem cîteva fragmente: « Teza fundamentală a raportului [Grakov și Meliukova] se reduce la ideea că

¹ K. Horedt, *op. cit.*, p. 805 și urm.

² SCIV, I, 1950, p. 94.

³ D. Berciu și Eug. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *Materiale*, II, 1956, p. 251 și urm.

⁴ M. Petrescu-Dimbovița, *Contribuții cu privire la problema Hallstattului din Moldova*, manuscris.

⁵ A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 244.

trebuie considerați ca sciți propriu-zis numai sciții din stepă, care erau uniți printr-o alianță de triburi înrudite, parte agricole, parte nomade, în frunte cu tribul sciților regali nomazi, și se deosebeau din punct de vedere etnic de triburile ce locuiau în silvostepă »¹.

« Enorma eroare a arheologilor pînă în ultimul timp — reproduce mai departe Pogrebova textul raportului — constă tocmai în faptul că ei nu observau deosebirea esențială dintre culturile zonei de silvostepă și a celei de stepă din epoca scitică »².

Deși părerea lui Grakov și a Meliukovei a stîrnit vii discuții, se pare că pînă la urmă conferința arheologică sovietică a căzut de acord « că există deosebiri profunde între cultura stepelor scitice și cultura zonei de silvostepă a părții europene a U.R.S.S. S-a recunoscut că această deosebire este determinată de specificul evoluției autohtone »³.

Tot atît de important ni se pare să arătăm și aspectul celălalt al problemei scos în evidență de Meliukova, și anume al legăturilor etnice între populațiile regiunilor noastre și ale Ucrainei. Tot ea a arătat că de pildă A. M. Ivanov a ajuns la concluzia unei înrudiri etnico-culturale între sciți și traci ⁴. Alți învățați sovietici au arătat și ei înrudirea între sciți și traci sau influența pe care au exercitat-o unii asupra altora. Astfel V. I. Abaev vorbește despre influență tracă în limba scită ⁵, B. N. Grakov crede că printre triburile Scitiei lui Herodot este posibilă prezența unor triburi tracice ⁶, A. P. Manțevici vorbește despre originea tracică a celor mai bune lucrări de toretică din curganele scitice ⁷, și așa mai departe.

Credem că nu mai este necesar să arătăm că existența unui puternic fond tracic, atît etnic cît și cultural, atît în perioade premergătoare influenței scitice cît și în timpul acestei influențe, trebuie să fie admisă pentru o mare parte a teritoriilor pe care s-a exercitat această influență.

În ceea ce privește legăturile care au existat între teritoriile românești și între Ucraina și Caucaz, acestea iarăși sint cunoscute ca începînd încă dinaintea epocii bronzului.

Avînd în vedere toate acestea, ca și rezultatele la care a ajuns arheologia sovietică, cît și pe baza cercetărilor recente din Ungaria și din R. P. R., între care trebuie să amintim dezvelirea mormintelor de incinerare de la Birsești ⁸ (reg. Galați) și Ferigele ⁹ (reg. Craiova), morminte în care s-au găsit elemente scitice amestecate cu elemente locale tracice, credem că toată perioada numită scitică trebuie considerată în regiunile noastre ca o dezvoltare a culturii hallstattiene premergătoare, la care se adaugă influența culturală scitică. Complexele recent descoperite din Moldova (Birsești) și din Oltenia (Ferigele) formează grupe noi întocmai ca grupele cunoscute pînă acum, din Podolia,

¹ N. N. Pogrebova, *op. cit.*, p. 16.

² *Ibidem*, p. 17.

³ *Ibidem*, p. 19.

⁴ A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 243.

⁵ N. N. Pogrebova, *op. cit.*, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 24.

⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸ Seb. Morintz, *Săpăturile de la Birsești*, în *Materiale*, III, 1957, p. 219 și urm.; idem, în *Новая гальштатская группа в Молдове*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 117.

⁹ Sondaje executate de Institutul de Arheologie în 1956 și 1957 (sub tipar).

Ardeal, Ungaria sau Kustanovice, ca niște variante născute din același fond comun.

Întorcându-ne iarăși la obiectul lucrării noastre, anume a caracterizării concepției lui Pârvan în această privință, trebuie iarăși să admitem că între cele două concepții nu există o deosebire fundamentală. E adevărat că savantul român își exprimă părerea uneori contradictoriu, atunci când, după cum se poate vedea din citatele pe care le reproducem la începutul lucrării noastre, vorbește de fondul local care determină dezvoltarea culturii și în timpul ocupației scitice, pentru ca pe urmă să spună că perioada scitică a fost un adevărat *hiatus* în dezvoltarea acestei culturi, totuși în linii mari înțelegerea sa a problemei este justă, cu deosebirea că, după exemplul tuturor specialiștilor din acea vreme, admite penetrația scitică în regiunile noastre.

Am văzut de altfel că și Meliukova vorbește despre incursiuni scitice. Credem că este extrem de dificil să se precizeze care a fost intensitatea și durata acestor « incursiuni », ca și să se răspundă dacă ele au fost efectuate de sciți « veritabili » sau de populații din silvostepă influențate de cultura scitică.

Vorbind arheologic s-ar părea că fenomenul scitic din Transilvania nu poate fi privit decât ca rezultat al influenței, nu al prezenței scitice, deoarece nu există toate premisele arheologice care să justifice această prezență. Între acestea cităm absența ritului funerar caracteristic scitic, ca o lipsă concludentă, admitând părerea lui M. I. Artamonov, după care ritul funerar constituie unul din elementele cele mai demne de luat în seamă în atribuirea etnică a unei culturi¹.

Același savant sovietic făcea de altfel distincția între noțiunea de *ethnos* scitic și aceea de *cultură* scitică, afirmând « despre cultura scitică că ea nu constituie un caracter etnic și nu poate nicidecum dovedi răspîndirea, ca element etnic, a sciților inșiși »².

Fără îndoială că cu aceste considerații problema sciților din Transilvania nu poate fi socotită ca lichidată. După ce am discutat, de altfel foarte pe scurt și nici pe departe în mod complet, argumentele arheologice care formează baza problemei, urmează să fie discutate și argumentele de natură literară, care se reduc în speță la informațiile lui Herodot.

Mărturisim că discutarea acestui aspect al problemei depășește pentru moment posibilitățile noastre. Ne mărginim să spunem că informațiile « părintelui istoriei » au fost comentate în numeroase rinduri de diferiți învățați și interpretate în variate feluri. Astfel, s-au adus argumente atât pentru scitismul, cât și pentru tracismul agatirșilor de pildă.

Vorbind despre caracterul luptelor pe care sciții le purtau cu vecinii lor traci, Meliukova crede că acestea erau, după cum reiese din descrierea lui Herodot, ciocniri obișnuite între triburi învecinate. Incursiunile lor nu aveau ca scop cucerirea de teritorii, cel puțin pînă în sec. IV, ci mai mult obținerea prăzii. Astfel, spune cercetătoarea sovietică, izvoarele scrise nu ne dau nici

¹ N. N. Pogrebova, *op. cit.*, p. 6.

² *Ibidem*, p. 7.

o dovadă despre existența în sec. VII — VI î.e.n. a unei puternice imigrații a sciților care ar fi avut o acțiune distrugătoare asupra triburilor tracice ¹.

Că informațiile lui Herodot pot fi însă discutate reiese și din discuțiile ce s-au purtat la conferința arheologilor sovietici. Credem că pentru problema agatirșilor, care ne interesează direct, informațiile lui Herodot trebuie luate în considerare, chiar dacă și ele pot fi interpretate în mai multe feluri.

Într-o lucrare recentă C. Daicoviciu reia problema sciților din Transilvania atît pe baze arheologice, cit și pe baza lui Herodot. El crede că scitismul agatirșilor nu mai poate fi astăzi contestat și că agatirșii constituie primul val scitic care pătrunde prin Moldova în Transilvania. Ei se stabilesc în regiunea Mureș-Tirnavă fără a pătrunde spre vest. Localizarea arheologică a agatirșilor ar confirma informația lui Herodot, după care Mureșul ar curge dinspre « părțile agatirșilor » ².

După cum am spus, nu vom insista asupra problemelor pe care le pune Herodot, deoarece discutarea lor ar cere un spațiu mult mai mare. E adevărat că faptul că agatirșii sint documentați în regiunea Mureș-Tirnavă ar părea să confirme datele lui Herodot, totuși trebuie să ținem seama că această regiune este, în general, una din cele mai bine cunoscute din punct de vedere arheologic. De asemenea, pare curios chiar faptul că acești agatirși, dacă au fost o populație nomadă de călăreți, nu s-au extins spre vest, spre cîmpiile mănoase ale Aradului și Banatului. Ar mai fi de făcut și obiecția că Herodot numai cu greu ar fi putut face distincția între sciții propriu-ziși din stepă și între populațiile din silvostepă. Știm că există și argumente filologice care vin în favoarea informațiilor lui Herodot, totuși problema nu poate fi încă rezolvată în mod categoric.

Credem că pentru aceasta e nevoie să se mai găsească noi date arheologice, care să fie supuse unei analize deosebit de minuțioasă.

În ceea ce privește punctele de vedere ale lui V. Pârvan, trebuie să amintim că imediat după apariția *Geticelor* sale, începînd cu lucrarea lui Ginters, cu părerea lui Childe sau Nestor, s-a putut aduce o mai mare precizie asupra problemelor de cronologie în legătură cu așa-zisa penetrație spre vest a sciților, ca și în legătură cu drumurile de acces ale acestei penetrații.

În ceea ce privește acestea din urmă, datele problemei se schimbă dacă nu mai admitem această penetrație, dar trebuie modificate chiar dacă o admitem, așa cum s-a propus de diferiți cercetători ³.

DORIN POPESCU

¹ A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 245.

² C. Daicoviciu, în *Steaua*, Cluj, 5, 1956, p. 113 și urm.

³ Nu considerăm problema epuizată prin această « discuție ». Bibliografia, și îndeosebi cea sovietică din ultimul timp, în problema sciților este foarte vastă și nu poate fi discutată într-o lucrare avînd dimensiunile celei prezente. În privința cronologiei cităm îndeosebi lucrarea lui P. D. Liberov. *Хронология памятников Поднепровья скифского времени*, în *Вопросы скифско-сарматской археологии*, 1954. A se vedea și D. Berciu *Descoperirile getice de la Cernavoda*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 281 și urm.

ВОПРОС О ТРАНСИЛЬВАНСКИХ СКИФАХ В ТРУДАХ ВАСИЛЕ ПЫРВАНА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор исходит из общепризнанного положения, что труды Василе Пырвана, в частности «Гетика», характеризуются правильной исторической концепцией: вопросы большого исторического значения рассматриваются и освещаются в их естественной связи даже тогда, когда в документации есть пробелы либо из-за упущений, которые можно встретить в трудах любого исследователя, либо потому, что некоторые сведения были опубликованы после появления трудов Пырвана.

В настоящей работе автор стремится выяснить, применимо ли вышеуказанное положение и в исследовании вопроса о пребывании скифов в Трансильвании. Известно, что, по мнению Пырвана, скифы составляли в Трансильвании этническое меньшинство, которое быстро ассимилировалось местным населением; скифы внесли некоторые элементы культуры, но не могли существенно изменить процесс развития местной культуры, обусловленной и после их нашествия той же «центрально- и юговосточно- европейской средой», составившей «наиболее действенный возбудитель волнения и оплодотворения местных гетских сил и ценностей».

В этом отношении концепция Пырвана не слишком отличается от взглядов других исследователей, изучавших вопрос о трансильванских скифах. Так, Ростовцев, Рошка Мартон, Гордон Чайльд, И. Нестор, К. Дайковичиу и др. в общих чертах соглашаются с В. Пырваном, хотя и вносят некоторые поправки в его концепцию, главным образом в связи с вопросом о датировке и пути вторжения скифов. Один лишь Феттих Нандор считает, что румынский ученый недооценивает значения влияния скифов. Венгерский историк еще недавно (1953) высказал это мнение. Венгерская археология добыла новые данные о распространении скифов благодаря вскрытию гальштатского могильника в Сентеше-Векерцуге. Излагая полученные результаты, Пардуц Михали разбирает и вопрос о трансильванских скифах. Венгерский ученый указывает, что в Трансильвании погребения содержат скелеты в вытянутом положении на спине. Погребения с трупосожжением и с захоронением в скорченном положении немногочисленны. По-видимому, они принадлежали местному населению. По мнению Пардуца, скифы вошли в Венгерскую равнину через Трансильванию; об этом свидетельствуют следующие общие элементы: 1) тождественность предметов, обнаруженных на обеих территориях; 2) погребения, содержащие обращенные с запада на восток скелеты, лежащие на спине, и предметы скифского происхождения; 3) захоронения с рассыпанной золой; 4) наличие реальгара в погребениях; 5) захоронения с лошадьми; 6) неотесанные камни в погребениях; 7) отсутствие данных о другом направлении переселения скифов.

Вкратце Пардуц доказывает, что в Трансильвании характерные предметы скифского происхождения находятся вместе со скелетами, лежащими на спине и ориентированными с востока на запад, и что как погребения с рассыпанной золой, так и погребения со скелетами в вытянутом положении

весьма немногочисленны. В вышедшем в 1956 г. собрании венгерских археологических исследований Патай Пал датирует скифский период в Венгрии 505—300 гг. до н. э. и утверждает, что скифы прервали культурное развитие населения восточной части Венгрии. Около 600 г. скифы прошли через горные проходы Трансильвании и осели в этой провинции. Вторая волна проникла в Венгрию около 550 г.

Огромное значение имеют появившиеся за последние годы труды советских ученых, проливающие совершенно новый свет на вопрос распространения скифов к западу. В связи с этим интересны заключения А. И. Мелюковой. Советская ученая указывает, что на территории нынешней Венгрии, Румынии, Польши и Болгарии находятся приписываемые скифам памятники; большинство прежних исследователей рассматривало присутствие их на этой территории как результат скифской экспансии. В создании этой концепции большую роль сыграли Ростовцев и Пырван. После обзора различных мнений по этому вопросу Мелюкова говорит, что памятники Венгрии и Трансильвании выявляют самобытный характер культуры так называемой скифской эпохи. Наличие скифских черт нельзя считать решающим при рассмотрении вопроса об этнической принадлежности оставившего эти памятники населения. В заключение Мелюкова полагает, что скифские набеги в данной области не могли быть главной причиной возникновения этих памятников. Они являются скорее следствием культурных и, вероятно, этнических связей, существовавших между указанными областями и Западной Украиной еще в эпоху бронзы.

★

Далее автор указывает, что советские археологи организовали в 1952 г. совещание для развернутого обсуждения скифского вопроса. Результаты его были изложены в труде Н. Н. Погребовой. Автор также комментирует работу пропавшего без вести во время войны молодого венгерского исследователя Боттиана Арпада «Szkíták magyar alföldön», в которой анализируются относящиеся к данному периоду археологические материалы. Баттиан часто ссылается и на трансильванский материал. В заключение он утверждает, что основные типы находок на Венгерской равнине выявляют характерные связи с открытиями на классических скифских территориях; однако он отмечает большие формальные различия и независимость первых от находок на юге России.

Возвращаясь к могильнику в Сентеше-Векерцуге, автор приводит выводы М. Пардуца. Так, венгерский ученый указывает, что в Трансильвании бытуют все открытые в Векерцуге погребальные обряды, даже захоронения с трупосожжением и погребения с лошадьми. Пардуц также указывает на связь между Векерцугом и Доной, Долиной, Болгарией и Украиной. Он считает, что в Векерцуге речь идет о слиянии иллирийских, фракийских и скифских элементов с преобладанием первого. Однако, на основании доклада Пардуца в 1952 г., Мелюкова утверждает, что в Векерцуге нет ничего скифского.

Что касается открытий в Трансильвании, то А. И. Мелюкова, анализируя отдельные категории предметов, подчеркивает скудность обнаруженного инвентаря и немногочисленность предметов скифского типа. В большинстве случаев последние не представляют аналогии с украинскими памятниками и являются лишь их подражанием.

Если согласиться с мнением советской ученой, то нельзя полностью разделять выводы Пырвана по вопросу о пребывании скифов в Трансильвании.

Все же следует учитывать, что прошло 32 года с выхода в свет трудов румынского ученого, что в то время советские исследования были лишь в зачатке и что лишь несколько лет тому назад были выведены заключения по вопросу о распространении скифов. Поэтому можно утверждать, что Василе Пырван был прав, считая, что скифское влияние не имело особенно большого значения для развития культуры указанных областей Трансильвании, хотя он и допускал факт проникновения скифов в эти области. Несомненно, можно точнее датировать находки, чем это сделал Пырван. В настоящее время, по-видимому, установлено, что влияние скифов на территории РНР можно обосновать лишь начиная с конца VI в. до н. э.

Новейшие открытия в Трансильвании не вносят существенных изменений в освещение вопроса. Зато вскрытия в Бырсешти (Галацкой области) и Фериджеле (Крайовской области) погребений с трупосожжением, содержащих среди прочих и предметы скифского типа, по-видимому, подтверждают предположение, что так называемый скифский период в Румынии является лишь продолжением автохтонной культуры, к которой присовокупляется скифское влияние. В общих чертах эта культура носит целостный характер, несмотря на некоторые областные варианты. В Олтении могут быть констатированы погребения с трупосожжением, датированные VII в. до н.э., и скелеты в лежащем положении на спине, синхронные с так называемой скифской группой и даже более ранние. Скелеты в скорченном положении культуры Ноуа предшествовали этой группе в Трансильвании, даже в той же области; в Стоикани (Молдова) их можно датировать VII и даже VI вв. до н.э.

Добавим, что советские археологи пришли к следующему заключению: подлинными скифами следует считать лишь степных скифов, этнически отличавшихся от скифов лесостепи.

В заключение автор выдвигает вопрос о сведениях Геродота; не настаивая на них, он указывает лишь на их различную трактовку, приводя доказательства как в подтверждение скифского, так и фракийского происхождения агатирсов; по мнению Мелюковой, письменные источники отнюдь не доказывают массового переселения скифов в VII — VI вв., которое разрушительно отразилось бы на жизни фракийских племен.

LE PROBLÈME DES SCYTHES DE TRANSYLVANIE DANS L'ŒUVRE DE VASILE PÂRVAN

RÉSUMÉ

L'auteur part de la constatation, généralement admise, que l'œuvre de Vasile Pârvan — et plus particulièrement ses « Getica » — se distingue par une vision exacte de l'histoire, où les grands problèmes sont considérés et rangés dans leur cadre naturel, même lorsque la documentation comporte des lacunes, que ce soit à cause d'omissions — ce dont aucun savant n'est

exempt — ou que ces informations n'aient été obtenues qu'après apparition de ses travaux.

L'objet de cet article est de rechercher si cette constatation est également valable pour le problème de la présence des Scythes en Transylvanie. Comme on le sait, selon Pârvan, les Scythes n'ont représenté en Transylvanie qu'une minorité ethnique, rapidement assimilée par la population locale, minorité qui apporta différents éléments culturels mais n'arriva pas à modifier le développement local, qui, même après l'arrivée des Scythes, continua à dépendre du « vaste milieu de l'Europe centrale et du Sud-Est », milieu qui détermina le « ferment le plus actif d'agitation et de fructification des forces et des valeurs locales des Gètes ».

A ce point de vue, la conception de Pârvan ne diffère pas beaucoup de celle d'autres historiens qui se sont occupés du problème des Scythes de Transylvanie. C'est ainsi que Rostovtzev, Roska Márton, Gordon Childe, I. Nestor, C. Daicoviciu et d'autres, admettent, dans ses grandes lignes, le point de vue de Pârvan, qu'ils rectifient surtout au point de vue date et voie de pénétration des Scythes. Fettich Nándor est le seul à estimer que le savant roumain n'accorde pas toute son importance à l'influence scythe. Le savant hongrois a encore récemment (1953) soutenu ce point de vue. Les archéologues hongrois ont obtenu des résultats nouveaux relatifs à l'expansion des Scythes, grâce au dégagement de la nécropole hallstattienne de Szentes-Vekerzug. Décrivant ces résultats, Párducz Mihály traite également du problème des Scythes de Transylvanie. Il dit que les tombes de cette région renferment des squelettes étendus sur le dos. Les tombes à incinération ou renfermant des squelettes accroupis sont en nombre peu important. Celles-ci appartiendraient à la population locale. Les Scythes, dit encore Párducz, auraient pénétré dans la plaine hongroise en passant par la Transylvanie. Cela est démontré par les éléments communs ci-après : 1° identité des objets découverts sur les deux territoires ; 2° tombes renfermant des squelettes étendus sur le dos, orientés de l'Ouest à l'Est, et des objets scythiques ; 3° tombes à cendres éparpillées ; 4° présence du réalgar dans les tombes ; 5° chevaux inhumés avec les cadavres ; 6° pierres brutes dans les tombes ; 7° absence de données relatives à une autre direction de l'immigration scythique.

En résumé, Párducz relève le fait qu'en Transylvanie des objets ayant un caractère scythique manifeste se trouvent à côté de squelettes étendus sur le dos, orientés de l'Est à l'Ouest, et que les tombes à cendres éparpillées et celles à squelettes accroupis sont peu nombreuses. Dans un recueil d'études archéologiques hongroises, paru en 1956, Patay Pál place l'époque scythique de Hongrie entre 550 et 300 avant notre ère, et soutient que les Scythes ont interrompu le développement culturel des populations de la Hongrie orientale. L'immigration des Scythes eut lieu vers l'an 600 et passa par les défilés de la Transylvanie, province où ils s'établirent. Une seconde vague arriva en Hongrie vers l'an 550.

Particulièrement importantes sont les études soviétiques parues ces dernières années, où le problème de l'expansion scythe vers l'Ouest est présenté sous un jour nouveau. Tel est le cas pour les conclusions auxquelles est arrivée A. I. Mélioukova. Cette dernière montre que l'on trouve, sur les territoires actuels de la Hongrie, de la Roumanie, de la Pologne et de la Bulgarie, des

monuments, considérés scythiques, dont la présence en ces lieux est expliquée par la majorité des savants plus anciens comme un résultat de l'expansion des Scythes. Un rôle important dans la mise au point de cette conception revient à Rostovtzev et à Pârvan. Après avoir passé en revue les différentes opinions relatives à ce problème, Mélioukova soutient que les monuments de Hongrie ainsi que ceux de Transylvanie révèlent l'aspect original de la civilisation de ce qu'on appelle l'époque scythique. L'existence des traits scythiques ne peut être déterminante pour la solution du problème de l'appartenance ethnique de la population qui a laissé ces monuments. En conclusion, Mélioukova estime que les incursions des Scythes dans ces régions n'ont pu être la cause principale de l'apparition de ces monuments, qui seraient plutôt le résultat des relations culturelles, et probablement ethniques, qui ont existé entre les régions respectives et l'Ukraine occidentale, dès l'âge du bronze.

★

L'auteur rappelle ensuite que les archéologues soviétiques ont organisé en 1952 une conférence ayant eu pour but la discussion du problème scythique, conférence dont les résultats figurent dans l'étude de N. N. Pogrébova. L'auteur discute aussi un travail de Bottyán Árpád, jeune archéologue hongrois disparu pendant la guerre. « Szkiták a magyar alföldön » (Scythes dans la plaine hongroise) est le titre de cet ouvrage où le matériel archéologique se rattachant à la période considérée scythique est analysé et où l'on trouve de nombreuses allusions au matériel de Transylvanie. Dans la conclusion de son travail, Bottyán affirmait que les principaux types de découvertes faites dans la plaine magyare révèlent des rapports caractéristiques avec les découvertes faites dans les territoires scythiques classiques, mais que, toutefois, les découvertes hongroises accusent une différence formelle et une nette indépendance de celles de la Russie méridionale.

Revenant à la nécropole de Szentes-Vekerzug, l'auteur expose les différentes conclusions auxquelles est arrivé M. Párducz. Ce dernier relève le fait qu'on trouve en Transylvanie tous les rites d'inhumation découverts à Vekerzug, même des tombes à incinération et des tombes contenant des squelettes de chevaux. Il indique encore les rapports entre Vekerzug et Donja Dořina, la Bulgarie et l'Ukraine. A son avis, à Vekerzug, on se trouve en présence d'une synthèse illyro-thraco-scythique où l'élément illyrien joue un rôle prépondérant. Néanmoins, Mélioukova déclare que, dans le rapport rédigé en 1952 par Párducz, il n'y a rien de scythique à Vekerzug.

En ce qui concerne les découvertes de Transylvanie, A. I. Mélioukova analyse les différentes catégories d'objets, notant que l'inventaire de ces découvertes est assez pauvre et le nombre d'objets du type scythique, réduit. Même pour ces derniers, on ne trouve, la plupart du temps, pas d'analogies avec ceux des monuments d'Ukraine, dont ils ne sont que des imitations.

Si l'on accepte les opinions de la savante soviétique, les conclusions de Pârvan sur la présence des Scythes en Transylvanie ne peuvent plus être estimées entièrement valables.

Toutefois, compte tenu de ce que 32 ans se sont écoulés depuis la parution de l'ouvrage du savant roumain, que les recherches soviétiques n'en étaient

alors qu'à leur début, et que les conclusions relatives à l'expansion scythique ne datent qu'à peine de quelques années, on peut soutenir que Vasile Pârvan a eu une conception claire de ce problème lorsqu'il affirmait que l'influence scythe n'avait pas trop joué pour la civilisation de nos régions, même s'il y admettait la pénétration des Scythes. Il est certain que la date des découvertes peut être déterminée avec plus de précision que ne l'avait fait Pârvan. Aujourd'hui, il semble établi que l'influence scythique n'est attestée sur le territoire de la Roumanie, qu'à partir de la fin du VIe siècle avant notre ère.

Les découvertes plus récentes faites en Transylvanie ne changent rien à l'aspect de la question. En échange, les découvertes, à Birsești (région de Galatz) et à Ferigele (région de Craiova), de tombes à incinération — renfermant, entre autres, des objets scythes — semblent confirmer l'hypothèse que ce qu'on appelle la période scythique de Roumanie n'est que la continuation de la civilisation locale, à laquelle s'est surajoutée l'influence scythique. Dans ses grandes lignes, cette civilisation a un caractère unitaire, avec néanmoins des variantes régionales. L'incinération peut être constatée en Olténie, au VIIe siècle avant notre ère, et les squelettes étendus sur le dos, parallèlement au groupe dit scythique et même, en partie, avant ce groupe. Les squelettes accroupis ont existé en Transylvanie, dans la civilisation de Noua, avant ce groupe, et dans la même région précisément, et à Stoicani, en Moldavie, on peut les dater du VIIe siècle, ou même du VIe siècle, avant notre ère.

A tout cela il faut encore ajouter que les archéologues soviétiques sont tombés d'accord sur le fait qu'on ne doit considérer comme des Scythes véritables que les Scythes de la steppe, qui diffèrent au point de vue ethnique des « Scythes » habitants de l'avant-steppe.

Pour finir, l'auteur soulève la question des informations d'Hérodote, mais sans insister et se contentant de rappeler que ces informations ont été interprétées de différentes manières et avec des arguments plaidant tant en faveur de l'origine scythique que de l'origine thrace des Agathyrses. D'ailleurs, selon Mélioukova, les sources écrites ne fournissent aucune preuve de l'existence, aux VIIe — VIe siècles, d'une puissante immigration des Scythes, qui auraient exercé une influence destructrice sur les tribus thraces.
